

3] de staat: hoeder van het algemeen belang of Big Brother?

---

moderne natie-staten zijn gebaseerd op het idee van het sociaal contract tussen vrije en gelijke burgers de staat dient het algemeen belang, en de regering wordt gekozen uit het volk, door het volk, voor het volk

sociaal-filosofische en politieke ideeën van de Verlichting betroffen **emancipatie van de burgerij** deze theorieën reflecteerden een **burgerlijke moraal**, met **republikeinse deugden** mikpunt van kritiek waren de (nog altijd) feodale verhoudingen en de macht van het *ancien regime* hoofdrolspelers in dit proces zijn de (natie)-**staat**, de (vrije) **markt**, wetenschap & **technologie** centraal stonden **vrijheid, gelijkheid en legitimatie van de staat** middels liberalisering en democratie vooral vanaf de *Franse Revolutie* tot halverwege 19^e eeuw werd deze strijd uitgevochten

in **1948** braken door heel Europa **opstanden** uit tegen de *status quo* (heersende politieke elites) men eiste hervormingen: **democratisering** van het politieke systeem, een **liberale grondwet**, en gelijkheid in Nederland vreesde koning Willem de 2^e voor een revolutie en 'bekeerde' zich van conservatief tot liberaal er kwam o.l.v. Thorbecke een nieuwe grondwet: de koning werd onschendbaar en de ministers verantwoordelijk

de *sociale kwestie*: liefdadigheid & het beschavings-offensief als *top-down* project

maar de moderniteit bracht ook revolutionaire **veranderingen op sociaal gebied** met zich mee: een kapitalistische economie, **industrialisatie**, **urbanisatie**, **armoede** en **sociale ontwrichting** de bourgeoisie, die zich had emancipeerd, zag zich geconfronteerd met een nieuwe **onderklasse** deze leefde in de steden en werkte in de fabrieken van de middenklasse, en viel niet te negeren de **voortgang** die het kapitalisme de burgerij had gebracht, leek aan het **proletariaat** voorbij de gaan moest niet ook de 'gemene' (= gewone) man worden 'opgestoten in de vaart der volkeren'?

maar sociale en maatschappelijke **voortgang** werd door de burgerij niet meteen opgevat als **emancipatie** men ging ervan uit dat een **kleine bovenlaag** de cultuur / **beschaving (re)produceert**

Thomas Carlyle (1795-1881): "*The history of the world is but the biography of great men*"

hoge cultuur / elite	lage cultuur / massa
beschaafd / verfijnd	primitief / ruw / lomp
zelf-ontplooiing	behoefte-bevrediging
echt / authentiek	oppervlakkig / vluchtig
kunst / literatuur	entertainment / lectuur
beheersing / discipline	instinctief / impulsief / gemakzucht / spilzucht
redelijkheid / geestelijkheid	emotionaliteit / lichamelijkheid / uiterlijk vertoon
christen / deugdelijk / uitverkoren	heiden / gedoemd

beschaving was een kwestie van **bij-schaving**, van **opvoeding**, het bijbrengen van **mores** en **deugd** maar welke mate van **dwang** kan men opleggen om mensen 'voor de *vrijheid te laten kiezen*'?

"de gemene man is ruw en onbeschaafd; haveloos en morsig; zinnelijk, zonder hogere gevoelens; hij verhoert en verzuipt zijn loon en jaagt bij thuiskomst zijn vrouw en kinderen de schrik aan; gezwegen wordt dan nog van de onbeschoftheid, die hem eigen is." ¹

armoede en zedeloosheid onder het *gemeene* (= gewone) volk werd gezien als **moreel** probleem **verpaupering** en verloedering zouden de gehele maatschappelijke moraal kunnen aantasten het geloof in **deugdzaamheid** werkte als integratie-kader om de onderklasse te beschaven het **beschavings-offensief** was een uiting van deze zendingsdrang van de burgerij

"het doel der Maatschappij is, om de onvermogenen onder onze landgenooten, tot brave burgers, en nuttige menschen (...) met één woord, tot edelaartige Nederlanders te vormen."
(Maatschappij tot Nut van 't Algemeen; opgericht in 1784)

algemene **ondeugden** waren: *wanorde, luiheid, tijdverspilling, uithuizigheid, onverschilligheid, apathie*
deugden voor de onderklasse waren *hygiëne, zelfbeheersing, discipline, schaamte, schuldbesef*

verheffing stond voor **vooruit**, maar door **omhoog**: want het volk had de armoede aan zichzelf te wijten zedeloosheid konden overwonnen worden door **arbeidzaamheid**; en door **orde** en **discipline**

"want orde is het groote woord, waarmede onze Lieve Heer de wereld in stand houdt, en zonder welke geen huishouding staan kan blijven, en zonder welke geen kind wat worden kan"

huiselijk geluk bevordert braafheid, eerlijkheid, oppassendheid, gematigdheid, zuinigheid en hygiëne het leven buiten is vol gevaren, en leidt tot ruwheid, onbesuisdheid en ongezonde praktijken sociaal verkeer is *"verbeuzelen van tijd en voert tot het verwaarlozen van de huiselijke plichten"*

vrouwen nemen een centrale rol in binnen het gezin, en hebben buitenshuis niets te zoeken:

"Voor de vrouw is er in alle rangen niet meer dan ééne loopbaan. Alle vrouwen hebben slechts ééne bestemming: namelijk vriendinnen, echtgenooten, moeders en opvoedsters te worden."

meisjes die niet beschermd worden opgevoed lopen het gevaar zich te ontpoppen tot:

"vuile sletten, afschuwelijke huisplagen, 'moeders' die dezen vereerenden naam niet waardig zijn, en ware uitvaagsels van het menschelijk geslacht en pesten voor de samenleving"

kinderen kunnen beter **niet naar school**, omdat ze daar *"blootstaan aan bedervende invloeden"* ²
deugd, huiselijkheid, vlijt en hygiëne liggen in elkaars verlengde, net als ziekte, overspeligheid en de maatschappij

productie-werk werd gezien als van **liefdadigheid**: *"werkverschaffing aan leedige handen"*
liefdadigheid zonder kennis van het leven van de armen kon alleen maar **pauperisme** kweken

"afkeurenswaard is ongerichte liefdadigheid; wie geeft, zonder nader onderzoek in te stellen naar de arme zelf, werpt slechts olie op het vuur der luiheid [...] en schaamteloosheid"

daarom publiceert de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* een **handleiding** voor **bevoogding** de armen moesten, net als kinderen, onder voortdurend, maar onopvallend, **toezicht** staan welgestelden moesten een aantal arme gezinnen onder hun hoede nemen en hen deugd bijbrengen het **gezin**, als hoeksteen van de samenleving, was **te belangrijk om aan de ouders over te laten** (!)

*"Wij komen op allerlei tijden onze armen overvallen, en staan voor hunne oogen, als zij ons het minst verwachten. Hoe schrikken zij menig malen, als ze de heeren diakenen eensklaps voor zich zien! Hoe menigeen' hebben wij dan betrapt op onnoodige uitgaven, snoeperijen en zoo al meer! [...]
Wij geven nu met oordeel en kennis van zaken. Wij weten nauwkeurig, wat elk verdient of verdienen kan."*
(A.J.P. Oort: *Handleiding voor het patronaat over armen*, 1857)

sociaal darwinisme & eugenetica

de combinatie van **urbanisatie, armoede, slechte hygiëne** en **huisvesting** baarde zorgen behalve moraal werd ook **volksgezondheid** een belangrijk thema, en de wetenschap kon daarbij helpen Darwin's evolutie-theorie en de genetica leidden begin 20^e eeuw tot het **sociaal-darwinisme** en de **eugenetica** binnen deze stromingen werd voortvarend nagedacht over **demografische manipulatie / selectie**

het idee dat ook de **mens "aangepast kon worden** aan de omstandigheden" begon al vóór Darwin John Humphrey Noyes (van de Oneida gemeenschap) introduceerde *stirpiculture* (Latijn: stirps = stam, wortel) in het kader van **armoede-bestrijding** werd het krijgen van kinderen gekoppeld aan maatschappelijk draagvlak **reproductie werd ontmoedigd**, en ongewenste zwangerschap gezien als gebrek aan discipline van de man vanaf 1865 verschoof de doelstelling naar **gerichte reproductie** t.b.v. een nageslacht met christelijke deugden

1883: Francis **Galton** (half-neef van Darwin) introduceert de term **eugenetica** (*eu*=goed & *genēs*=geboren) **eugenetica** is de toepassing van evolutie-biologische inzichten gericht op *genetische "verbetering"* van mensen, d.w.z. **groepen** mensen (rassen, volkeren, minderheden, etc.), later ook wel **sociaal-darwinisme** genoemd ³ de term **"survival of the fittest"** sprak daarbij tot de verbeelding (toen nog in **positieve** zin) zwakzinnigen, epileptici, paupers, dronkaards, criminelen, zigeuners, homo's konden bestempeld worden als **unfit** **gedwongen sterilisatie** zou leiden tot een afname van deze 'last' op de schouders van de maatschappij tot 1935 waren er in de V.S. al zo'n 20.000 mensen gesteriliseerd, maar ook andere landen praktiseerden het

vóór de 2^e Wereld-oorlog waren **sociaal darwinisme & eugenetica** **populaire stromingen**: aanhangers waren o.m.: Leonard Darwin (zoon van), Winston **Churchill** (Brits premier), Alexander Graham **Bell** (uitvinder telefoon), H.G. Wells (*War of the Worlds*), Theodore **Roosevelt** (president 1901-1909), John Maynard **Keynes** (econoom)

oprichter van de **Eugenics Society** (later *Galton Institute*) was **Julian Huxley** (broer van Aldous) ⁴ Julian geloofde dat het **evolutie**-proces weliswaar blind is, maar toch leidt tot **voortgang** en **verbetering** hij achtte *eugenetica* belangrijk bij het **verwijderen van ongewenste eigenschappen** uit de menselijke *gene-pool* "we passen kweek-technieken toe op gewassen en dieren, waarom niet op mensen?" (Huxley, Galton lecture) de lagere klassen zijn **in erfelijk opzicht inferieur, maar reproduceerden zich sneller** dan de hogere klassen

"If so, then we must plan our eugenic policy along some such lines as the following:... The lowest strata, allegedly less well-endowed genetically, are reproducing relatively too fast. Therefore birth-control methods must be taught them; they must not have too easy access to relief or hospital treatment lest the removal of the last check on natural selection should make it too easy for children to be produced or to survive; long unemployment should be a ground for sterilization, or at least relief should be contingent upon no further children being brought into the world; and so on." (Huxley, 1941) ⁵

we moeten streven naar *"the virtual elimination of the few lowest and most degenerate types"* een uitgebalanceerd dieet, educatie, sport, orde en regelmaat zouden leiden tot minder nakomelingen volksgezondheid was een aan twee kanten snijdend mes:

"Unless we invent and enforce adequate measures for regulating human reproduction, for controlling the quantity of population and preventing the deterioration of quality of racial stock, we are doomed to decay"

ook Nederland kende vele voorstanders van *eugenetica*; zowel in **rechtse** als in **sociaal-democratische** kringen anders dan in landen om ons heen heeft dat in ons land niet geresulteerd in beleid na W.O.2 werd *eugenetica* geassocieerd met **nazi-Duitsland**, de **holocaust**, **raciale hygiëne**, Josef **Mengele**, etc

sinds 1948 valt eugenetica volgens de VN onder **schending van de mensenrechten** en **genocide** ⁶ hierdoor zijn **de evolutie-theorie**, de naam **Darwin**, en het idee **erfelijkheid** in **discrediet** geraakt

het **nature-nurture-debat** werd tot een paar jaar geleden gevoerd tegen het licht van deze geschiedenis het idee dat de mens **genetisch "bepaald"** is strookte niet met opvattingen over de **maakbare samenleving**: *"de mens wordt geboren als een onbeschreven blad, en wordt vooral gevormd door opvoeding en cultuur"*

de sociale kwestie als revolutionair project

het beschavings-offensief in de 19^e eeuw was gestoeld op een **burgerlijke moraal** waarin **deugd** centraal stond het in diezelfde tijd opkomende **communisme / socialisme** stelde niet de moraal, maar de **economie** centraal moraal / cultuur (**bovenbouw**) komt voort uit sociale verhoudingen, die gebaseerd zijn op economische verhoudingen de burgerlijke moraal **bevestigt de status quo**: de maatschappelijke verhoudingen binnen het kapitalisme

maatschappelijke vooruitgang impliceert niet **geestelijke verheffing**, maar **materiele verheffing (onderbouw)** *Bildung* en *Verlichting* spreken uit naam van de mensheid, maar **vertegenwoordigen de moraal van de elite** een **economische theorie**, **gezuiverd** van kapitalistische **ideologie**, moet daadwerkelijke **voortgang** brengen

Karl Heinrich **Marx** (1818-1883) & Friedrich **Engels** (1820-1895)

Marx ziet de geschiedenis als een **dialectisch proces** van **materiële** productie- en machts-verhoudingen alle strijd, conflicten en tegenstellingen in de geschiedenis draaien om de producten en vermogens van **arbeid** i.p.v. **harmonie, beschaving** en **ontplooiing**, staan in het socialisme **spanning** en **strijd** centraal de (heersende) cultuur is geen **beschaving** of **volksgeest**, maar de **ideologie van de heersende klasse**

"De heersende ideologie is altijd de ideologie van de heersende klasse. De moderne maatschappij heeft de klassen-tegenstellingen niet opgeheven, zij heeft slechts nieuwe klassen in plaats van de oude gesteld: die van loonarbeid en kapitaal. In dezelfde mate waarin het kapitaal zich ontwikkelt, ontwikkelt zich een klasse van moderne arbeiders, die alleen kunnen leven als zij arbeid vinden, en die alleen arbeid vinden als hun arbeid het kapitaal vermeerderd. In haar behoefte aan steeds meer afzet voor producten, jaagt het kapitaal over de gehele aardbol. Overal moet zij zich binnendringen, en overal dwingt zij een zogenaamde nieuwe beschaving af: de beschaving van de vrije markt. Zo schept het kapitaal zich een wereld naar haar eigen beeld." (Communistisch Manifest, 1848)

de marxistische analyse van de **relatie tussen moraal en macht** voedde het idee van een **maakbare samenleving** de maatschappij is niet een Goddelijke orde, maar **product van menselijk handelen** en kan dus **veranderd** worden zo maakt het beeld van de samenleving als sociaal contract plaats voor dat van **klassen-strijd** door de **Verelendung van het proletariaat** in de 19^e eeuw krijgt het socialisme / marxisme voet aan de grond het vormde de ideologische voedings-bodem voor de **arbeiders-beweging**, vakbonden, en emancipatie-bewegingen deze bewegingen willen **geen liefdadigheid** en **paternalisme**, maar eisen fundamentele **rechten**

als zodanig vormde het een direct gevaar voor de *status quo*; zowel voor de liberalen als voor de conservatieven

"De verdeeldheid wast, de tweestrijd ontbrandt telkens heviger. Elke dag schijnt ons haast te verkondigen, dat verbrokkeling der maatschappelijke krachten aan de orde is. [...] Het dierlijk instinct en de ruwe krachten schijnen bij de mensen ontketend. [...] de geweldige beweging, die Europa thans beroert [...]: de vaart en den voortgang der democratie. [...] Niet de bezittingen, maar de hartstochten en begeerten moeten worden genivelleerd." ⁷

de sociale kwestie als bottom-up project: het particulier initiatief

zowel in het liberalisme als het socialisme staan **vrijheid, gelijkheid en vooruitgang** centraal maar vooruitgang heeft ook geleid tot **onderminning van traditionele sociale verbanden** en instituties vanaf de 2^e helft van de 19^e eeuw ontstaat er onder **conservatieven** een **organisch** maatschappij-beeld in christelijke kringen dacht men na over een koers **tussen laissez-faire kapitalisme en socialisme** zorg voor de armen en zwakkeren werd gebaseerd op christelijke waarden als **liefdadigheid**

in de 19^e eeuw ontstaan ook de zuilen, die de Nederlandse samenleving tot de jaren '60 typeren dankzij die **verzuiling** kent Nederland sinds eind 19^e eeuw een rijk geschakeerde sociale beweging Abraham **Kuyper's kringenleer** pleitte voor een **bescheiden staat**, en **soevereiniteit in eigen kring** gezin, kerk, verenigingen, onderwijs, handel en nijverheid moesten autonoom zijn een te grote macht van de staat is de *"ondragelijkste tirannie, die zich denken laat"* (Kuyper)

"Een stel mannen van dwingzieke aard [...] plaatst zich straks op Gods stoel en speelt den Almachtige, om eigen heerschzucht en hebzucht met het uiterste der brutaliteit bot te vieren."

het **subsidiariteitsbeginsel**: zaken moeten op een zo laag mogelijk niveau worden geregeld zorg zou beter georganiseerd worden in lokale traditionele verbanden dan door een kille staat i.p.v. de staat zou het **particulier initiatief** de basis moeten vormen voor de sociale cohesie de samenleving moet niet **top-down**, maar **bottom-up** worden georganiseerd (organisch) deze **anti-statelijke** opvattingen hebben bijgedragen aan een **maatschappelijk middenveld**⁸

de roep om **democratisering** vertaalde zich uiteindelijk in politiek:

tot 1887 gold het **censuskiesrecht**: alleen mensen met voldoende belastbaar inkomen mochten stemmen tussen 1887 en 1918 golden er meerdere *"kenteekenen van geschiktheid en maatschappelijke welstand"*: geletterdheid en diploma's (**capaciteitskiesrecht**), inkomen, spaargeld, bezit van een woning, etc.

1917: **algemeen kiesrecht** voor (gealfabetiseerde) **mannen** (24 jaar, m.u.v. gezinnen afhankelijk van de armenzorg)

1919: **algemeen kiesrecht** voor **vrouwen**

centraal in de burgerlijke moraal stond het idee van **Bildung (vorming / verheffing / zelf-ontplooiing)**

het idee hierbij was dat zelf-ontplooiing en **sociale harmonie** in elkaars verlengde liggen

de ontwikkelde **burger** is drager van **cultuur**; en daarmee de belichaming van de burgerlijke **vrijheid**

voor de arbeiders-klasse ging dit vooralsnog niet op: die was **achtergebleven** en moest een inhaal-slag maken 'de **massa**' moest **opgevoed** en opgeleid worden d.m.v. **educatie**, en ook **volksgezondheid** werd een thema nieuwe wetenschappen als **sociologie** en **antropologie** bestudeerden de cultuur van de '**gewone man**' zo werd **volks-cultuur** gaandeweg ook erkend als zelfstandige cultuur, zij het als inferieure '**lage cultuur**' **materiele** en **geestelijke verheffing** moesten **sociale & politieke participatie** van 'de massa' stimuleren de **verzuiling** zorgde voor **sociale participatie: geestelijke verheffing** via de partij, verenigingen, etc

van particulier initiatief naar verzorgingsstaat

door de **crisis** in de jaren '30, het **nazisme** en **WO2** ontstond het idee van een **welfare state**

hierbij werd de staat de instantie die burgers garantie moest bieden op **bestaanszekerheid**

dit moest mede bijdragen aan **stabiliteit** en beheersbaarheid van sociale onrust

het beschavings-offensief verschuift van een moralistische, naar een **economische insteek**

de nieuwe term ervoor is **verheffing**, en betreft zowel het '**materiele**' als het '**geestelijke**'

het **keynesianisme** werd het uitgangspunt voor het beleid na de **crisis** van de jaren '30 de econoom John Maynard Keynes (1883-1946) legde de nadruk op stimuleren van **vraag** de economie wordt niet gedreven door aanbod / productie, maar door behoefte / **consumptie** crisis moet dus niet bezworen worden met bezuinigingen, maar met stimulering van **koopkracht** door middel van monetair- en **fiscaal beleid** wordt de economie door de staat (bij)gestuurd m.a.w: de markt moet niet op z'n beloop worden gelaten, maar **gecorrigeerd** waar nodig dit (voorlopige) einde van de *laissez-faire*-economie leidde mede tot de **verzorgingsstaat** van **Drees** tot **Den Uyl** werd het keynesianisme het politiek-economische model

Nederland was tot in de jaren '60 **verzuild** (*gereformeerden, katholieken, socialisten, liberalen*) onderwijs, gezondheidszorg, maatschappelijk werk ontstond van onderaf (**bottom-up** / *grassroots*) de overheid verdeelde het geld, maar de **zuilen bepaalden** wat er mee gebeurde
'baas in eigen huis, en het huis ten laste van de gemeenschap'

het **particulier initiatief** (welzijns-, gezondheidszorg-, en onderwijsorganisaties) was:

"het organisatietype, waarbij de overheid binnen het kader van een zekere speciale bemoeiing, waaruit blijkt dat zij bij een bepaalde taak een publiek belang betrokken acht, de behartiging van dit belang geheel of gedeeltelijk overlaat aan particuliere lichamen, die de verzorging daarvan spontaan op zich genomen hebben of hiertoe bereid zijn." (Couwenberg, 1953, p.8)

met de **baby-boom generatie** breekt er een revolutionaire periode aan:
anti-autoritarisme en jeugdig **idealisme** leiden tot een **breuk** met de **weder-opbouw generatie** in deze periode zetten **ontkerkelijking** en **ontzuiling** in, en daarmee **individualisering** door ontzuiling verschuift het **maatschappelijk middenveld** van **particulier initiatief** naar **de staat**

in de periode van **opbouw** en **uitbouw van de verzorgingsstaat** komt veel sociale regelgeving tot stand:

1854	armenwet
1874	kinderwetje van Van Houten
1901	leerplichtwet (kinderen van 6 tot 12 jaar) & ongevallenwet
1913	ziekte-, invaliditeits- en ouderdomswet
1917	werkloosheidsbesluit
1932	steunregeling werklozen
1941	ziekenfondsbesluit
1947	noodwet ouderdomsvoorziening
1949	werkloosheidswet
1951	noodwet kinderbijslag kleine zelfstandigen
1957	algemene ouderdomswet (AOW)
1959	algemene weduwen- en wezenwet (AWW)
1962	algemene kinderbijslagwet (AKW)
1964	ziekenfondswet & algemene bijstandswet (ABW)
1965	tijdelijke rijksgroepsregeling mindervaliden
1966	wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO)
1967	algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ)
1976	algemene arbeidsongeschiktheidswet (AAW)
1977	vervroegde uittreding (VUT) & pre-pensioen

o.l.v. de katholieken en socialisten werd de verzorgingsstaat verder uitgebouwd, m.b.v. sociale partners ⁹ de **uitbouw** van de verzorgingsstaat tijdens de jaren '70 leidt tot **bureaucratie** en **hoge kosten**

eind jaren '70 kondigden politici en sociologen de **crisis van de verzorgingsstaat** aan die crisis kwam voort uit de **uitbreiding van de invloedssfeer van de overheid** over de samenleving een minimum-garantiekpakket was uitgegroeid tot verzorging '**van de wieg tot het graf**'

- de **intermediaire structuren** van de samenleving waren **exponentieel gegroeid**
- **ontzuiling** (emancipatie en secularisatie) had het *particulier initiatief* **ideologisch uitgehold**
- het **maatschappelijk middenveld** was **professionaliseerd** tot een nieuwe beroepsgroep

de **onbeheersbaarheid** van het systeem en **economische stagnatie** noopten tot herijking van verhoudingen het **maatschappelijk middenveld** wordt de nieuwe term voor een **ontzuid particulier initiatief** het *particuliere initiatief* werd in zijn **geprofessionaliseerde** vorm gezien als **nieuwe vrijgestelden**
Herman Vuijsje: *Nieuwe Vrijgestelden, de opkomst van het spijkerpakkenproletariaat* (1977)

Schuyt & van Doorn: *De stagnerende verzorgingsstaat* (1978)

"Het gaat in wezen om een **institutioneel complex** van gespecialiseerde maatschappelijke voorzieningen dat weliswaar door de overheid wordt gegarandeerd en gesteund, maar overigens in het maatschappelijk middenveld opereert, in directe wisselwerking met de onderscheiden categorieën cliënten.

Wat de verzorgingsstaat doet is het **instand houden** van een **verzorgingsmaatschappij**." (p.17)

"De verzorgingsstaat neemt de vorm aan van een uiterst omvangrijk en ingewikkeld **complex van speciale voorzieningen**, weliswaar grotendeels door overheidsgelden op de been gehouden, maar niettemin een beleid voerend dat in handen ligt van **specialisten** en gespecialiseerde organen. Het is deze wereld die wij als verzorgingsmaatschappij hebben betiteld: het maatschappelijk middenveld tussen staat en burger, waar onderwijs en gezondheidszorg, rechtshulp en maatschappelijk of cultureel welzijnswerk, binnen het kader van een staatsbestel maar evenzeer volgens een **eigen beleidslogica** en in **eigen institutionele verbanden**." (p.21)

de verzorgings-maatschappij is een (semi)-autonome maatschappelijke sfeer, een *maatschappelijk middenveld*

"waarin niet alleen het *particuliere initiatief* bijzonder sterk is en zich bij voortduring afzet tegenover de staat, maar waarbij het bovendien is ondergebracht in enkele hecht-geïntegreerde **maatschappelijke blokken**, die ieder voor zichzelf **autonomie claimen** en dit als voornaamste gemeenschappelijke trek hebben." (Schuyt & van Doorn - p.29)

burgermaatschappij en **civic society** zijn dus niet hetzelfde als *maatschappelijk middenveld*

die termen komen meer overeen met **particulier initiatief** en/of **vrijwilligerswerk** (zoals in de V.S.)

het **maatschappelijk middenveld** behelst ook **professionele** (en bureaucratische) dienstverlenende organisaties deze hebben het **particulier initiatief** de wind uit de zeilen genomen, en daarmee (onbedoeld) **ontmoedigd** het **burger-initiatief** is **geüsurpeerd door de staat** en het geprofessionaliseerde *maatschappelijk middenveld*

Hans Achterhuis: *De markt van welzijn en geluk* (1979)

"Het is niet de vraag die het aanbod bepaalt, maar het **aanbod creëert de vraag** ... mensen worden juist **afhankelijk gemaakt** en **ontlopen** daardoor hun eigen **verantwoordelijkheid**"

Adriaansens en Zijdeveld (CDA): *Vrijwillig initiatief en de verzorgingsstaat* (1981)

door de groeiende staats-invloed heeft *particulier initiatief* plaats gemaakt voor een **nieuw ethos**:

"niet produceren, maar **consumeren**, niet het institutionele maar het **emotionele**, niet objectiviteit doch **subjectiviteit**, niet het collectieve doch het **private** is voorop komen te staan."

professionele welzijns- en gezondheidszorgorganisaties zijn steeds meer **staatsinstellingen** geworden het **consumentisme** van de burgers zal steeds **minder** leiden tot vrijwillige 'altruïstische' **initiatieven** de **staat** en het **bedrijfsleven** zullen een steeds grotere rol spelen, en 'burgerschap' **ondermijnen** het *particulier initiatief* staat dus onder druk van toenemende macht van **de staat** en de **private sfeer**

1985: WVC-minister Eelco Brinkman (CDA) introduceert de term de **zorgzame samenleving** **eigen verantwoordelijkheid** van burgers moet de **rol van de staat terugdringen** het initiatief moest liggen bij de *verantwoordelijke samenleving*, het *vrijwillige en particuliere initiatief* van burgers

Jan Pronk e.a.: *Schuivende Panelen; continuïteit en vernieuwing in de sociaal-democratie* (1987) en Paul Kalma: *Het socialisme op sterk water* (1988) laten een nieuw geluid horen: dat van de **Derde Weg** de keynesiaanse economische politiek wordt ingeruild voor **neo-liberalisme** 'met een sociaal gezicht'

maatschappelijk middenveld staat dus voor een nieuwe verhouding tussen samenleving en overheid, ¹⁰ waarbij het **particulier initiatief van burgers** onder druk is komen te staan voor dit fenomeen werd al in de 19^e eeuw gevreesd door verschillende sociaal-filosofen en politicologen

Alexis de Tocqueville (1805-1859): *Over de democratie in Amerika* ¹¹

Tocqueville was een aristocraat die geconfronteerd werd met een **veranderend Europa** hij ontwaarde in Europa een **democratiserings**-beweging, een proces dat hij als onvermijdelijk beschouwde in de V.S. bestudeerde hij de gelijkheid in een maatschappij waar deze toen het meest ontwikkeld was hij bewonderde de democratie vanwege de **gelijkheid voor allen**, maar waarschuwde voor **schaduwzijden**:

hoofdstuk 6: **Over het soort despotisme waarvoor de democratische naties zich beducht moeten zijn**

"[...] Het is dan ook mijn overtuiging dat de dictatuur die de democratische volkeren te wachten staat van een zeer bijzondere vorm zal zijn, die we nog niet in de geschiedenis zijn tegengekomen en waarvoor we een nieuwe term zullen moeten vinden. Wanneer ik denk aan de vorm die deze **nieuwe tirannie** zal aannemen, zie ik voor mij een **massa van in alle opzichten gelijke mensen** die rusteloos onbeduidende en banale genoegens najagen; die **op zichzelf zijn teruggeplooid**, die zich louter op hun gezin en een handvol kennissen richten en die zich van het bestaan van andere mensen nauwelijks bewust zijn, die nog slechts op zichzelf en voor zichzelf leven. **Boven deze geïndividualiseerde massa troont een bevoogdend machtsapparaat dat over het wel en wee waakt, dat alles voorziet en alles regelt**, maar dat de mensen in een staat van onmondigheid houdt. Het garandeert de burgers een veilig en welverzorgd bestaan, maar staat er op zelf uit te maken wat goed is voor hen. Zo zullen de mensen steeds minder gebruik maken van hun eigen **oordeelskracht**; de individuele **wilskracht** zal zich op een steeds beperkter terrein laten terugdringen. **De overheid zal de samenleving in een net spannen van ingewikkelde, gedetailleerde en éénvormige verordeningen waardoor zelfs de meest originele en wilskrachtige geesten zullen worden gelijkgeschakeld. Men zal mensen tot niets dwingen, maar men zal zoveel belemmeringen aan de persoonlijke activiteiten opleggen, dat uiteindelijk elk initiatief uitdooft.** Zonder op enigerlei wijze tirannie te moeten optreden, worden mensen monddood en willoos gemaakt. De natie zal **een kudde angstige en vlijtige schapen worden, met de overheid als zorgzame herder.** Deze vorm van gereglementeerde en gemoedelijke slavernij komt tot stand in de schaduw van de volkssoevereiniteit. De hedendaagse mens wordt door twee tegengestelde hartstochten gedreven: **enerzijds wil hij graag vrij zijn, maar anderzijds voelt hij de noodzaak om zich door anderen te laten leiden.** De oplossing werd gevonden in een **systeem van een verkozen almachtig en bevoogdend gezag; een systeem waarbij mensen hun vrijheid gebruiken om zelf hun meesters aan te duiden en zich zo onder een zelfgekozen voogdij stellen.**

Sommigen zijn er van overtuigd dat op basis van dit compromis **tussen volkssoevereiniteit en bestuurlijke despotisme de individuele vrijheid is veilig gesteld**. Ze menen dat een sterke volksvertegenwoordiging in een gecentraliseerde staat bepaalde centraliserende krachten zal kunnen afzwakken, vermits in de meest belangrijke zaken de stem van de burgers tot uiting kan komen. Ik ben echter geneigd aan te nemen dat net in de zaken van meer eenvoudige aard de vrijheid van het grootste belang is. Wanneer de burgers zich met betrekking tot de kleine problemen van alle dag **onderworpen voelen aan de almacht van het gezag, dan zullen ze na verloop van tijd ophouden zelf initiatieven te ontwikkelen**. Het feit dat zij om de zoveel tijd van hun keuzevrijheid zullen kunnen gebruik maken, zal niet kunnen beletten dat zij langzamerhand het vermogen tot **zelfstandig denken, voelen en handelen zullen verliezen**. Wanneer een democratisch volk de vrijheid invoert, maar tegelijkertijd het bestuurlijke despotisme laat voortwoekeren, ontstaat de merkwaardige situatie waarbij de **burgers enerzijds onbekwaam worden geacht om zelfstandig over de zaken van alledag te oordelen, terwijl ze anderzijds over enorme bevoegdheden beschikken ten aanzien van de meest belangrijke staatszaken**. Het valt moeilijk te begrijpen hoe mensen die hebben opgegeven hun eigen meesters te zijn, in staat zullen zijn gebruik te maken van het enige voorrecht dat hen nog rest; dat op basis van het stemgedrag van een verknechte bevolking een ruimdenkend, wijs en besluitvaardig staatsbestuur tot stand zal komen. Een politiek stelsel dat inhoudelijk republikeins is, maar naar de vorm ultramonarchistisch blijft, is tot ondergang gedoemd."

neo-liberalisme

de economische crises van de jaren '70 maakten de **verzorgingsstaat** te duur en onbeheersbaar
 economen wijzen **over-regulering** en **bureaucratie** aan als twee factoren voor de **stagflatie** (stagnering + inflatie)
 begin jaren '80 draait de politieke wind in Europa en de V.S... rechts hervindt zijn momentum
 de crisis luidde langzaam het eind van een tijdperk in: de jaren '60 waren definitief voorbij

in **Nederland** heeft het kabinet Den Uyl (PvdA) plaats moeten maken voor dat van Van Agt (CDA+VVD)
 de **inflatie** bedroeg meer dan 10% en de **werkloosheid** verdubbelde tot 500.000
 het 'softe' karakter van de verzorgingsstaat leidde tot een *weg-met-de-geiten-wollen-socken-mentaliteit*
 de crisis noopte tot bezuinigingen en **deregulering**, en ook werden 'targets' belangrijker

in de V.S. treedt Ronald **Reagan** aan als president, en Margaret **Thatcher** wordt premier in de U.K.
 de nieuwe visie op de economie (**Reaganomics**) is (neo)-**liberaal**, die op de samenleving **conservatief**
 dat betekent dat de **rol van de staat** in het nieuwe denken een stuk **minder prominent** wordt
 Reagan: "**government is not the solution to our problem; government is the problem**"

- > de markt / economie wordt door **liberalen** opgevat als onderdeel van de samenleving, maar de staat niet
- > dit terwijl er in **sociaal-democratische** 'verbeeldingen' drie semi-autonome domeinen zijn: de markt (economie), de staat (politiek en overheid), en de burger (samenleving)

het socialisme had zich gebaseerd op de marxistische 'wetenschap' van het *dialectisch materialisme*
 opvattingen over geschiedenis en economie hadden ideeën over '**de maakbare samenleving**' gestimuleerd
 het neo-liberalisme wordt **niet** gezien als nieuwe **ideologie**, maar als realistische economische **wetenschap**
 het beleid van bezuinigen, loonmatiging, decentralisatie, deregulering en privatisering is **geen keuze**
 de **wetten van de economie** zouden geen andere opties open laten: "**there is no alternative!**" (Thatcher)

“changing the heart and soul”

afgezien dat de verzorgingsstaat te duur en te bureaucratisch is, luidt de liberale kritiek: het **nivellerende** overheidsbeleid is **onrechtvaardig**, **betuttelend**, en **ondermijnt particulier initiatief** betutteling smooit **eigen verantwoordelijkheid** en **ondernemingszin**, en daarmee **eigenwaarde** het maakt mensen tot **afhankelijke** en **calculerende burgers**, die slechts nog weten wat hun **rechten** zijn

voor links staat neo-**liberalisme** voor a-moreel '**economistisch**' beleid (IMF, Wereldbank, vrije-markt) maar voor veel liberalen gaat het uiteindelijk om de **moraal**, om opvattingen over **waarden** en **deugd** dat is waarom het liberalisme **conservatief** heet: het wil bepaalde **waarden beschermen tegen de staat** het is niet tegen vooruitgang, maar die vooruitgang moet niet het resultaat zijn van '**progressief**' beleid progressief beleid wil **vrijheid** omzetten in **positieve rechten**, maar **negatieve vrijheid** is een **grondrecht**

er wordt afstand genomen van het **collectivisme** dat aan '**de maakbare samenleving**' ten grondslag ligt daarvoor in de plaats komt het '**vrije-markt**'-denken waarin de **homo economicus** centraal staat de **rationeel-autonome** mens die in staat is **verantwoordelijkheid** voor zijn eigen leven te dragen

*"Ik denk dat we door een periode gegaan zijn waarin teveel mensen het idee is gegeven dat als zij een probleem hebben, het de taak van de overheid is om het op te lossen. 'Ik heb een probleem, ik krijg een subsidie; Ik ben dakloos, de overheid moet voor een huis zorgen.' Zij wentelen hun probleem af op de samenleving. Maar **er is niet zoiets als een samenleving**. Er zijn individuele mannen en vrouwen, en er zijn families. En geen overheid kan iets doen zonder de burger; **mensen moeten allereerst voor zichzelf zorgen**. Het is onze plicht om voor onszelf te zorgen, en vervolgens voor onze burens. Mensen denken teveel in termen van rechten, zonder plichten. Maar er bestaan geen rechten, zonder dat eerst aan een verplichting is voldaan."* (Margaret Thatcher, 1987)

Thatcher stelt dat het haar niet gaat om economische modellen, statistieken of of cijfers, maar om mensen:

*"What's irritated me about the whole direction of politics in the last 30 years is that it's always been towards the **collectivist society**. People have forgotten about the **personal society**. And they say: do I count, do I matter? To which the short answer is, yes. And therefore, it isn't that I set out on economic policies; it's that I set out really to **change the approach**, and changing the economics is the means of changing that approach. If you change the approach you really are after the heart and soul of the nation. **Economics are the method; the object is to change the heart and soul.**"* (Margaret Thatcher)

de utopie

de **Verlichting** was een periode van optimisme, emancipatie, **vooruitgang**, en geloof in rationaliteit en **wetenschap** met de toenemende successen van wetenschap & technologie groeit het geloof in **maakbaarheid: kennis = macht** gepaard met de toenemende integratie / macht van natie-staten resulteert utopisch denken in **politieke ideologieën** dit zijn meer concreet uitgewerkte plannen met geformuleerde doelstellingen en aangewezen middelen de optimistische maakbaarheids-gedachte gaat dan samen met de macht van de wetenschap en de staat vooral in de 19^e eeuw (industriële revolutie) werden utopieën **seculier** en '**wetenschappelijk**' (Comte, Marx) ¹²

in de 20^e eeuw maakt de opkomst van de **massa-media** de indoctrinatie en mobilisatie van het volk ongekend nieuwe populistische ideologieën (**communisme, nationaal socialisme**) waren direct gericht op de massa

de 'utopische' inzet van wetenschap en technologie resulteert in totalitaire ideologieën zoals:

- het **beschavings-offensief** (beleid t.a.v. de verpauperde onderklasse zoals eugenetica en armengestichten)
- het **communisme** / leninisme / stalinisme / maoïsme
- het **nationaal-socialisme** / fascisme

de dystopie

de uitwerking van de verschillende **utopische politieke ideologieën** waren even massaal als desastreus

"de utopie is de vorm van sociaal-politieke planning die het tegendeel produceert van wat ze beoogt [...] hoe beter de bedoelingen, hoe kwalijker de gevolgen" (Reinhart Koselleck, 1923-2006)

na de *Holocaust* was duidelijk wat de combinatie van politieke ideologie, staatsmacht en technologie kon aanrichten utopische propaganda heeft geleid tot totalitaire systemen, waarvan **Gleichschaltung** een typisch kenmerk is in de 20^e eeuw (vooral na WO2) wordt de **dystopie**, als reactie op de politieke utopie, een populair literair genre de **dystopie** is geen verbeelding van een ideale samenleving, maar de **waarschuwing** voor een **nachtmerrie**

na WO2 werd de **dystopie** (tegenhanger van de utopie: de toekomst als **schrikbeeld**) een populair literair genre dit had alles te maken met de verijdelde opkomst van het **Derde Rijk** en de **Koude Oorlog**

- beroemde voorbeelden:
- Jevgeni Ivanovitsj Zamjatin: **Wij** (1923)
  - Franz Kafka: **Der Process** (1925)
  - Aldous Huxley: **Brave New World** (1932)
  - George Orwell: **Animal Farm** (1945) & **1984** (1948)
  - Ray Bradbury: **Fahrenheit 451** (1953)
  - William Golding: **Lord of the Flies** (1954)

in de **literaire dystopie** vormt vaak **de staat** (*Big Brother*) een gevaar voor vrijheid, menselijkheid en individualiteit analoog aan de sociale en technische utopie kunnen we onderscheiden tussen de **sociale** en **technische dystopie** **1984** is een voorbeeld van een sociale (politieke) dystopie, **Brave new world** van een techn(olog)ische dystopie beide zijn totalitaire samenlevingen waar liefde, **vrijheid**, **individualiteit** en menselijke waardigheid onder druk staan **1984** wordt vaak gezien als metafoor voor machtsmisbruik door de staat (communisme / dictatoriale regimes) onze liberale welvaartsstaat wordt daar dan tegenover gezet als betere samenleving: een gerealiseerde utopie maar **Brave new world** stelt de vraag of de **welvaartsstaat** niet ook een ondermijning is van waardigheid en **vrijheid**

ook in de **filosofie** werd het idee dat een **gerealiseerde utopie** in praktijk uitpakt als een **dystopie** een thema ideologie-kritiek: de **Frankfurter Schule** (Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse, Erich Fromm), Karl **Popper**, Hannah **Arendt**, Michel **Foucault**, Isaiah **Berlin**, Hans **Achterhuis**, Paul **Frissen**, e.v.a.

Hannah **Arendt** (1906-1975)

Arendt publiceerde in 1951 een studie over totalitaire staatsvormen: **The Origins of Totalitarianism** ze maakt daarin onderscheid tussen een traditionele dictatuur en een totalitair systeem

- de **traditionele dictatuur** kent een tirannieke leider / elite die het volk met **repressie** terroriseert
- het moderne **totalitaire systeem** wordt gekenmerkt door een niets en niemand ontziende **logica**

deze logica regelt de complexe samenhang tussen instituties die de maatschappij tot in detail moeten controleren het ontstaan van die logica hangt samen met de opkomst van het **imperialisme** en **bureaucratie** in de 19^e eeuw imperialistische staten organiseerden hun macht op steeds effectievere en efficiëntere wijze wetenschappelijke kennis op het terrein van **logistiek** en **communicatie** wordt spelen daarin een cruciale rol deze maken de hoge organisatiegraad mogelijk die nodig is om te heersen over zeer uitgestrekte gebieden **bureaucratie** (letterlijk: *bestuur door kantoor*; term bedacht in de 18^e eeuw door M. de Gournay) is een organisatie-structuur die gekenmerkt wordt door **instrumentele rationaliteit, regels** en **procedures verantwoordelijkheid wordt verdeeld** over gescheiden, maar samenwerkende instanties in het totalitaire systeem wordt de organisatie van personen, goederen en diensten gekoppeld aan **macht**, zodat volledige **controle** over en **beheersing** van het doen en laten van de populatie mogelijk wordt dit werd mogelijk gemaakt door moderne **technologie: massa-media, ponskaart-systemen**, etc.

- in een staat met een soevereine alleenheerser wordt de bevolking gezien als 'de **onderdanen**'
- in de totalitaire staat wordt de bevolking als onpersoonlijke **massa** opgevat; de grootste gemene deler het **individu wordt gereduceerd** tot een radertje binnen een kolossaal machtsapparaat

*"Dat het in het wezen van het **totalitaire machtsapparaat** en misschien wel in de aard van **elke bureaucratie** ligt, mensen tot functionarissen en **raderen in het administratieve drijfwerk te degraderen** en hen op die manier **van hun menselijkheid te beroven**, is van belang voor de politieke en sociale wetenschappen, en over de heerschappij van de **grote Niemand**, de eigenlijke staatsvorm van de bureaucratie, is een vruchtbare discussie mogelijk."* (Eichmann in Jeruzalem; de banaliteit van het kwaad, 1963)

nog een kenmerk van het totalitaire systeem: de **politieke inzet van de media: propaganda** ¹³

"Propaganda is voor een democratie wat de knuppel is voor een dictatuur. Als de staat geen beschikking meer heeft over de knuppel, als het volk niet meer onder controle gebracht kan worden door geweld, en als de stem van het volk niet tot zwijgen kan worden gebracht, doet zich het volgende probleem voor: mensen worden zo nieuwsgierig en arrogant dat ze niet meer de nederigheid weten op te brengen om zich te onderwerpen aan beschaafde regels, en dus moet je controle uitoefenen op wat mensen denken." (Manufacturing Consent: Noam Chomsky and the Media, 1992)

Michel Foucault (1926-1984): **macht & disciplineren**

1975 - *Surveiller et punir. Naissance de la prison* (vertaald als: **discipline, toezicht en straf**)

is een genealogisch onderzoek naar de **disciplinerende en normaliserende werking van macht** de mens is verankerd in onzichtbare **machts-structuren**, instituties die hem **disciplineren** (vormen) mensen worden in **gezin, kerk, school, leger, gevangenis, ziekenhuis**, etc. maatschappelijk **gekneed** opdat ze 'normale' (d.w.z. aangepaste) mensen / burgers worden 'waarheids-praktijken' houden de mens in een keurslijf en **onderwerpen hem** aan de heersende mores

pan-opticisme

het **pan-opticum** (latijn: *al-ziend*) staat in dit boek symbool voor de samenleving

het **pan-opticum** is een specifieke gevangenis bedacht door **Jeremy Bentham** (een verlichtings-filosoof) ¹⁴

bestaat uit een ronde ruimte met in het midden een toren voor de bewakers; de cellen zitten langs de buitenmuur doel van het ontwerp is de mogelijkheid tot **constante observatie** (of de **suggestie** daarvan) van de gevangenen

de gevangenen weten dat zij **geobserveerd kunnen worden**, maar kunnen niet zien of dit daadwerkelijk gebeurt
gedachte hierachter is dat zij hun gedrag zullen **aanpassen**, omdat wat zij doen **gezien zou kunnen worden**
in hun beleving zou een **alomtegenwoordigheid van controle** postvatten (geweten gebaseerd op controle)
Foucault noemt dit onderliggende sociale principe: **pan-opticisme**

het Franse strafrecht spreekt over *maisons de correction*, het Amerikaanse strafrecht over *correction centres*
dit berust op een samengaan van **savoir** (kennis) en **pouvoir** (macht)
pedagogiek, psychologie, psychiatrie, criminologie, seksuologie en medische wetenschap zijn **machts-strategieën**
het beoogde resultaat is **assujettissement** (onderwerping; vgl. islam, van arabisch: *salema* = onderwerping)
het gaat hierbij niet om dé macht in marxistische zin, maar macht in nietzscheaanse / structuralistische zin
'**waarheid**', 'de **rechtvaardige** samenleving' en 'het **goede** leven' zijn tijdgebonden **contingente ideeën**
een voorlopige en **toevallige uitkomst** van een **historisch proces** dat **winnaars en verliezers** kent
het **hier & nu** is dus geen onproblematisch gegeven, en **niet noodzakelijk zó ...** (het kan ook anders)
macht gaat over controle en ordening: dwang (*répression*), overheersing (*domination*), en beheer (*gouvernement*)
niet geweld en harde repressie, maar **disciplineren en normaliseren zijn de moderne macht**
dat vereist een **kritische houding van verzet** (weerspanning), en deze is **politiek** van aard

Paul Frissen: *De Fatale Staat*, 2013 (over de alom interveniërende verzorgingsstaat)

het **populisme** is een **product van de verzorgingsstaat**, en dubbel in haar eisen:

- het populisme eist **meer interventie** (de staat moet alle problemen en ongemakken **oplossen**; en wel **nu**),
- maar tegelijkertijd ook **minder betutteling** / paternalisme (geen verkeersboetes, maar boeven vangen)

de overheid gaat daarom meer **controleren** en (preventief) **intervenieren** (machtsuitoefening),
maar op een **onzichtbare** manier; **zonder de schijn** van **paternalisme** (terwijl het dat wel is)
securitisatie en preventie leidt niet tot meer nabijheid, maar tot **onzichtbaarheid** van de overheid / staat
de staat wordt **technocratisch** / totalitair (Huxley's *Brave New World* / Foucault's *pan-opticisme*)

"We moeten onze mensen beschermen tegen het gif van de radicalisering...

op de schoolpleinen, in de huiskamers, overal waar we kunnen..." (Lodewijk Asscher; 28-2-2015)

als je iets tot probleem benoemd, betekent dat je al aan het nadenken bent over een oplossing

het geloof in **maakbaarheid**, is het geloof in kennis / informatie (**kennis = macht & meten = weten**)

dus: **data → informatie → interventie...** maar leidt tot onbedoelde gevolgen (lot, tragiek)

de reflex tot ingrijpen, de wereld te redden, is **hubris** (hoogmoed).. niets doen is altijd een optie, is ook handelen
de terugtrekking is het moeilijkst... *"iedereen kan een bom gooien, maar hem onschadelijk maken is moeilijker"*

"meer blauw op straat" is een schreeuw om **erkenning**, dus juist om **zichtbaarheid** van de politiek

populistische leiders zijn charismatisch, bedrijven **symbolische** en **esthetische** politiek

hun handelen belichaamt **het politieke**, ook al suggereren ze in hun belofte utopische '**verlossing**'

maar '**het politieke**' gaat om **strijd** en **erkenning**, en dat heeft de verzorgingsstaat niet willen accommoderen
de verzorgingsstaat is voortdurend bezig geweest met **bemoederen** (zoals in *Brave New World*)

de politiek moet **niet** alles willen **oplossen**, **depolitiseren** / **pacificeren**, maar **juist verschillen accommoderen**
'**het politieke**' is een **strijd**-toneel waar **geweld** is voorbehouden aan de staat, die gebonden is aan de **wet**

de **afstand** (niet nabijheid) tussen burger (gerepresenteerde) en politiek (representatie) is essentieel zonder die afstand verwordt **het politieke** tot het **maatschappelijke / sociale** (vgl. Arendt) politieke **representatie** is een daad van **creativiteit** (een kunst, geen wetenschap), en vereist **vrijheid** want politiek gaat om (artistieke) **vrijheid, verbeelding**, niet om feitelijke representatie (van achterban of feiten) politiek is geen toegepaste wetenschap, maar een **spel** tussen **tegenstrijdige** belangen / ideologieën dat spel moet **niet geneutraliseerd** worden door een **alom aanwezige staat**; de staat moet zich **afzijdig** houden de overheid moet zelf **geen opvattingen** hebben over **waarheid, vrijheid, waarden, hoop, het goede leven**, etc.

de politiek moet de **tragedie**, het **noodlot**, weer toelaten: **niet alle ellende is te voorkomen** / beheersen de **utopie van de Verlichting** (vrijheid, gelijkheid, emancipatie en vooruitgang) is meer dan genoeg gerealiseerd de alom **intervenierende verzorgingsstaat** graaft haar eigen graf omdat ze zich **tegen het leven** keert ze dult geen strijd, frictie, onvoorspelbaarheid, risico, leed, en eindigheid; kortom alles dat inherent is aan het leven

---

¹ Johannes Clarisse: *Middelen om de losheid in grondbeginselen en zeden te stuiten*, 1802

² J. Wigeri: *De zedelijke opvoeding van kinderen* (1789)

³ basis voor deze 'toegepaste wetenschap' vormden de theorieën van Spencer, Darwin, Mendel en Weismann
N.B: het fokken of kweken van rassen (honden, paarden, planten) is ook *eugenetica*, maar dan bij niet-mensen

⁴ Aldous Huxley is de auteur van *Brave New World* (1932), en dystopisch verhaal over de 'ideale samenleving'
hun opa was Thomas Henry Huxley (bijgenaamd Darwin's Bulldog), geducht verdediger van het darwinisme

⁵ Julian Huxley bedacht ook de termen *evolutionaire ethiek* (1943) en *transhumanisme* (1957)

⁶ desondanks zijn tussen 1996 en 1999 onder president Fujimori duizenden Peruaanse vrouwen met een indiaanse afkomst gesteriliseerd

⁷ H.P.G. Quack, voorzitter *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* (1885)

⁸ - *verzuiling* werd pas een begrip toen er sprake was van *ontzuiling* (eind jaren '60)
- *maakbaarheid van de samenleving* werd een begrip toen daaraan getwijfeld werd (jaren '80)
- *maatschappelijk middenveld* werd een begrip toen het *particuliere initiatief* erodeerde (jaren '80)

⁹ het begin van het Nederlandse poldermodel dateert al van voor de oorlog:
de Hoge Raad van Arbeid (1920-1950) was een advies- en overlegorgaan van werknemers, werkgevers en overheid;
de voorloper van de Sociaal-Economische Raad (SER)

¹⁰ door de term *maatschappelijk middenveld* worden staat en samenleving verbonden
het *maatschappelijk middenveld* is een 'staatsvrije zone' in de zin dat het feitelijk geen overheid is
maar de politiek geeft wel richting (en subsidies) aan de activiteiten van het middenveld
zodoende is er sprake van vormen van verstrengeling tussen staat en samenleving

¹¹ <http://poli.vub.ac.be/publi/online/Over%20de%20Democratie%20in%20Amerika.pdf>

¹² in de 16^e t/m de 18^e eeuw werd de utopie meestal verbeeld als een 'elders' (zoals More's *Utopia*)
in 1770 verschijnt *L'an 2440* van Louis-Sebastien Mercier: een science fiction utopie gesitueerd in de toekomst
de wereld is dan een eenheid, een federatie van staten, met (destijds) ongekende communicatie-middelen

¹³ voor WO2 waren *reclame* en *propaganda* bijna synoniem, maar reclame had een wat pejoratieve connotatie,
daarom werd de reclame-studio van Philips in 1928 omgedoopt tot afdeling *Artistieke Propaganda*

¹⁴ het principe van het *pan-opticum* is o.m toegepast in de koepelgevangenissen van Breda, Arnhem en Haarlem